

Punkkien ja muiden loisten seuranta lintujen rengastuksen yhteydessä

Alexi Lehikoinen

Johdanto

Linnuilla on lukuisia erilaisia ulkoloisia kuten kirppuja, väiveitä, lintukärpäsiä ja punkkeja. Näistä etenkin viimeisin, punkit, on helpoin tarkistaa pyydystetyltä linnulta, sillä punkit kiinnittyvät lähes poikkeuksetta linnun suupieliin tai silmän ympärille (katso kuvat 1-2 lopussa). Tämä tekee niiden tarkastelusta luotettavampaa, kuin höyhenpuvun sisällä vipeltävien monien muiden ulkoloisien. Punkkien vaikutusta linnuille on tutkittu Suomessa ja maailmalla varsin vähän siitä huolimatta, että lintujen punkit ovat useiden tautien levittäjiä ja mm. ihmisillekin haitallisen mm. borreliosisin levittäjiä. Koska punkit on helppo laskea ja aihetta on tutkittu hyvin vähän, päätettiin 2010 käynnistää punkkien ja muiden loisten seurantaprojekti.

Seurantaprojektin tarkoituksena on vastata mm. kysymyksiin:

- 1) Millä lintulajeilla punkkeja esiintyy?
- 2) Miten runsaasti punkkeja esiintyy?
- 3) Mihin vuodenaikoihin punkkeja esiintyy?
- 4) Eroaako punkkien määrä vanhojen ja nuorten lintujen välillä?
- 5) Ovatko punkittomat yksilöt paremmassa kunnossa kuin punkilliset?
- 6) Mitä punkkilajeja linnut kantavat?
- 7) Mitä tauteja punkit kantavat ja miten yleistä tämä on?
- 8) Eroaako punkkien määrä aikaisin tai myöhään saapuvien lintujen välillä?

Jos seuranta kestää pitempään päästään tarkastelemaan punkkimäärien vuosivaihtelua koskevia ilmiöitä, kuten

- 9) Vaikuttavatko ilmasto-olot talvehtimisalueilla tai muuttoreitin varrella punkkien esiintymiseen?
- 10) Ilmaston lämmitessä loisten määrä voi lisääntyä pohjoisilla alueilla, ja punkkien seuranta olisi yksi hyvä tapa tutkia ilmastonmuutoksen mahdollisia seurauksia.

Aineiston keruu maastossa

Aineiston keruu tapahtuu punkkien osalta etenkin verkkorengastuspaikoilla, kuten sisämaanseurantapyynnin, lintuasemarengastuksen ja RUOVAK-pyyntin yhteydessä, mutta aineistoa voi kartuttaa myös muiden rengastusten yhteydessä. On tärkeätä merkitä tieto loisten etsimisestä myös niihin rengastettuihin ja kontrolloituihin lintuihin, joista loisia ei tavattu.

Ensisijaisesti tarkastellaan punkkien lukumäärää pään alueelta. Punkit ovat harmaan värisiä usein paljaaseen ihoon kiinnittyneitä loisia (suupielet ja silmänympäry; ks. esimerkkikuvat 1-2 viestin lopussa). Näiden koko vaihtelee sen mukaan, miten kauan ne ovat ehtineet olla linnussa kiinni. Punkkien lukumäärä kirjataan muistiin, useimmilla yksilöillä se on nolla, mutta esim. rastasryhmän linnuilla voi olla jopa kymmenen punkkia per yksilö.

Toissijaisesti kiinnitetään huomiota lintukärpästen läsnäoloon (kuva 3) ja

mikäli uskot pystyväsi tunnistamaan kirput, väiveet tai muita loisia (ks. kuvat 4-7 tekstin lopussa) nämä voidaan myös kirjata (ks. kohta loistietojen merkitseminen Rengas99:iin). Lintukärpäset on yleensä suhteellisen helppo todeta, sillä kärpäset lennähtävät usein kohti rengastajaa jo lintua verkosta irrotettaessa. Keskeistä loisseurannassa on, että se tapahtuu linnun normaalin rutiinikäsittelyn yhteydessä, eikä se saa pidentää linnun käsittelyaikaa kohtuuttomasti. Lintukärpäksistä ilmoitetaan joko havaittujen kärpästen minimilukumäärä tai pelkkä läsnäolo kyllä/ei. Muissa loisisa riittää pelkkä läsnäolon ilmoittaminen.

Tarkastelun kohteena on lähtökohtaisesti yksi lintuyksilö, mutta esimerkiksi pesäpoikasissa loisten läsnäolon voi merkitä poikuekohtaisesti samalle riville kuin poikuekoodin. Pyyntneissä, jossa lintuja kuljetetaan lintupusseissa, tulee ottaa huomioon mahdollisuus, että linnut voivat pussissa saada loisia itseensä aikaisemmin pussissa olleelta linnulta. Tämän takia loisia voi olla hyvä tarkastella jo ennen kuin ne laitetaan pussiin tai käyttää jokaiselle linnulle eri pussia. Jälkimmäisessä vaihtoehdossa lintupussit tulisi pestä aina pyyntikertojen välillä. Punkkien osalta tätä ongelmaa ei ole.

Lintupunkkien kerääminen talteen

Punkkihavaintojen lisäksi on tarkoitus kerätä lintupunkkeja talteen tarkempaa punkkien ja niissä esiintyvien tautien lajinmäärittystä varten. Tätä varten on hyvä olla mukana varsinaiset punkkipihdit tai pienet tylppäkärkiset pinsetit. Mitä isompi punkki on, sitä helpommin se yleensä lähtee linnusta irti. Saman linnun kaikki punkit laitetaan yhteen muoviseen putkeen, jonka kylkeen kirjataan renkaan numero sekä päivämäärä. Kirjaus kannattaa tehdä lyijykynällä tai mustalla tussilla. Näiden tietojen perusteella voidaan myöhemmin päästä käsiksi mistä yksilöstä ja pyyntikerrasta on kysymys. Vuonna 2010 punkkeja kerätään kahdelta alueelta:

1) pääkaupunkiseudulta, jossa punkit yritetään toimittaa vielä samana päivänä viruseristyksiä varten. Palautuspaikkoja on kaksi:

Vastaanottaja Anu Jääskeläinen/Olli Vapalahti

-Viikin EE-talo, eläinlääketieteellinen tiedekunta, Agnes Sjöberginkatu 2, PL 66, 00014 Helsingin yliopisto

-Meilahden Haartman-instituutin, Haartmaninkatu 3, PL 21, 00014 Helsingin yliopisto).

Elävien punkkien sinikorkkiseen isoon putkeen tulee laittaa pieni ruohokorsi. Anna näytteet vahtimestarille ja ilmoita koskeeko näytteet kuolleita vai eläviä punkkeja. Vahtimestarin pitäisi ilmoittaa asiasta Anu Jääskeläiselle ja toimittaa punkit säilytykseen. Mikäli postitat purkit, osoitteet löytyvät yltä.

2) Perämereltä (Närpiö – Tornio rannikkoalueelta), jossa punkkeja kerätään tarkempaa lajinmäärittystä varten **punakorkkisiin pieniin putkiin**.

Perämerellä näytteet tulee jääkaappilämpötilaan mahdollisimman pian pyynnin jälkeen ja toimittaa myöhemmin Helsingin yliopistolle prof. Olli Vapalاهدelle (olli.vapalahti (ät) helsinki.fi).

Loistietojen merkitseminen Rengas99:iin

Rengas99:iin luodaan kevään aikana uusi LOIS-projekti. Projektin kentät saa näkyviin pudotusvalikosta, kuten esimerkiksi RUOVAK- tai HIRU-projektissa. Kenttien avulla selvitetään linnuilla esiintyviä loisia ja R99:n laajennuksen on tarkoitus toimia LOIS-tutkijoiden välisenä tietojen keruun välineenä. Projektissa on seitsemän kenttää, joiden alustavat otsikot, kenttien kuvaus ja sallitut arvot on kuvattu alla. Alla K on KYLLÄ ja E on EI. Kaikki kentät voi jättää täyttämättä eli eivät ole pakollisia.

1.Punkki

[LOIS] Punkkien lukumäärä (0, 1, 2, ..., 99)

2.Karpanen

[LOIS] Lintukärpästen esiintyminen tai vähimmäislukumäärä (K, E, 1, 2, ..., 99)

3.Kirppu

[LOIS] Kirppujen esiintyminen (K, E)

4.Vaive

[LOIS] Väiveiden esiintyminen (K, E)

5.Pox

[LOIS] Pox-viruksen aiheuttama kasvain (K, E)

6.Syyhy

[LOIS] Syyhypunkin aiheuttama jalkojen paksuuntuminen tai hilseily (K, E)

7.Kommentti

[LOIS] Kommentteja projektiin, toimii kuten muutkin kommenttikentät
Palauta loishavaintoja sisältävät rengastustiedot normaalisti rengastusten yhteydessä elmu_ren (ät) cc.helsinki.fi osoitteen lisäksi osoitteeseen aleksi.lehikoinen (ät) helsinki.fi.

Kuva 1. Satakieli, jolla kaksi isoa punkkia (silmärengas ja suupieli).

Kuva 2. Pensaskerttu, jolla kaksi pientä punkkia (silmän alapuolella ja suupielessä).

Kuva 3. Lintukärpänen räystäspääskyn selässä.

Kuva 4. Kirppu (sivulta) on pystysuunnassa korkea , ylhäältä päin katsottuna kapea. Pituus 1-8mm.

Kuva 5. Väive (alapuolelta) on puolestaan matala, mutta vaakatasossa leveä. Pituutta noin 1,5-2mm.

Kuva 6. Pox-viruksen vaivaama talitiainen, jolla päässä paiseita.

Kuva 7. Ilmeisesti syyhypunkin aiheuttamat ruokokerttusen jalkojen paksunnus. HL ei mahdu tällaisille linnuille jalkaan. Lisää Pasi Pirisen ottamia kuvia aiheesta: http://www.tarsiger.com/gallery/index.php?pic_id=pirpa1244576684&lang=fin